

FUZULÎ'NİN KASİDELERİNİN *DU'Â* BÖLÜMLERİ ÜZERİNE

DOÇ. DR. CEM DİLÇİN

Divan şiirinin gerek her konu için kullanılan nazım biçimlerinde, gerek belli bir konuda yazılan türlerinde pek çok söyleyiş kalıbı karşımıza çıkmaktadır. Bunların bir bölümü İran edebiyatından Türk edebiyatına çeviri yoluyla aktarılmış, bir bölümü de ilk kez bir divan şairince kullanılıp başkalarınca da benimsenerek yaygınlaşmış söyleyiş kalıplarıdır. Bu söyleyiş kalıpları dilin anlatım yollarının bir sonucu olarak edebî metinlerde yer aldığı gibi, bir şairin üslûp özelliği olarak da dikkati çekmektedir.

Bilindiği gibi, bir kasidenin bölümleri arasındaki geçişleri sağlamak, başka bir deyişle yeni bir bölüme girildiğini, yeni bir bölümün başladığını belirtmek için şairler genellikle birbirine benzeyen ortak söz yapıları, kalıpları kullanırlar. *Nesib* bölümünü *medhiye* bölümüne bağlayan *gıriz-gâh* beyitleri böyle bir söz yapısı içerisinde söylenir. Şair *medhiye* bölümünden sonra yine belli söz kalıplarıyla, belli anlatım biçimleriyle kaside içinde bir gazel söyleyeceğini yani *tegazzül* bölümüne geçeceğini ya da geçtiğini belirtir. Kasidenin son bölümü olan *du'â* bölümüne geçerken de şair yine aynı yolu izler.

Kasidelerin bölümleri arasındaki bu türlü geçiş ve bağlantıları sağlayan söyleyiş kalıplarının, kasidenin türüne ve redifin konusuna uygun olarak çağdan çağa, şairden şaire bazı farklar ve değişiklikler gösterdiği de dikkati çekmektedir. Pek çok divan şairi bu edebiyatın ortak kalıplarını kullandığı halde, bazı divan şairleri kendi kişiliklerinin ve üslûplarının damgasını bu türlü kullanışlara da vurmayı başarmış, klasik ölçüler içerisinde kendilerine özgü bir söyleyiş kalıbı yaratmışlardır. Divan şiirindeki bu ortak söz kalıpları ya da şairlerin kendi üslûplarına özgü olarak kullandıkları birbirine benzeyen tekrarlar, bazı sorunların çözümünde ve bazı yanlışların düzeltilmesinde ipucu vermekte, yön gösterici olmaktadır. Fuzulî'nin,

kasidelerinde *du'ā* bölümüne girerken kullandığı söz kalıpları, *Divan*'ında *kıt'a* adı altında geçen bir şiirin bir kaside parçası olduğunun kanıtlarını vermektedir.

Kasidelerin *du'ā* bölümlerinde şairler övdükleri kişi için (*memdūh*) iyi dilekte bulunurlar yani *dua ederler*, onun için Allah'a duacı olurlar. Sağlık, uzun ömür, mutluluk; devletinin, tacının ve tahtının, makam ve mevkiinin sürekli olmasını dilerler. Divan şairleri arasında kasidelerin sonunda bu *dua etme*, edebî anlayış içerisinde bir gelenek olmaktan öte yapılması gerekli ve yerine getirilmesi zorunlu bir "farz" gibi kabul edilmiştir. Kasidelerin son bölümü olan *du'ā* bölümlerine geçişte, aşağıda verilen en yaygın söyleyiş kalıplarından biri kullanılmakta, başka bir deyişle bu kalıp sözlerle *du'ā* bölümüne başlanılmaktadır: *Kaşīde tamām oldı, kaşīde gāyete irdi, kāfiye teng oldı, lāfi ko, da'vāyı ko, sözi uzatma, sözi dırāz kılma, söz tükendi, söz qalmadı, söz tamām oldı, söz āhir oldı, nazm āhir oldı, sūhan hatm oldı, söz pāyān olunca du'ā 'ādetdür, nazm āhirinde du'ā farzdur, du'ā vaqti irişdi, du'ā demi irişdi, du'ā hengāmıdur, du'āya başla, durma du'ā kııl, gel du'ā eyle, du'ā-yı devletini eyle, aç elüñ du'ā eyle, elüñ qaldır du'ā eyle, budur du'ām, du'ām odur...*

Fuzulî, kasidelerinin *du'ā* bölümlerinde bu türlü söz kalıplarını pek kullanmamıştır. Bazan *du'ā* gereğini belirttikten sonra, çoğu zaman da hiç belirtmeden "var ümīdüm", "ümīd var ki", "ümīdüm var kim", "umduğum oldur ki", "budur ümmīd" gibi kalıp sözlerle ya kendisi hakkında bir dilekte bulunur ya da *memdūh*'una ilişkin iyi dileklerini söyler. *Divan*'ının başındaki kaside bir tevhid olduğu için Fuzulî, *du'ā* bölümünde Tanrı'dan kendisi için dilekte bulunmaktadır. Dileklerini, aşağıdaki beyitlerde "Ümīd var ki" sözleriyle başlayarak belirtmektedir:

Ümīd var ki āyīne-i zamīrūmden
Hemişe şaykal-i ihsānuñ ola jeng-zedā (20)

Ümîd var ki lutfuñdan olmaya nevmîd
Dil-i Fuzulî-i âşüfte-hâl ü bî-ser ü pâ (20)¹

Fuzulî, kasidelerinde yukarıda verdiğim kalıp sözlerden en çok "Var ümîdüm" biçimini kullanmıştır. Geçtiği kaside ve beyit numaraları şöyledir: III. kas. 29. by., VII. kas. 32. by., IX. kas. 61. by., X. kas. 39. by., XI. kas. 68. by., XIII. kas. 35. by., XIV. kas. 36. by., XX. kas. 21. by., XXI. kas. 45. by., XXIV. kas. 41. by., XXVIII. kas. 34. by., XXXI. kas. 24. by., XXXIV. kas. 26. by., XXXIX. kas. 28. by., XL. kas. 29. by., XLII. kas. 57. by.

Bu kullanışa iki örnek:

Var ümîdüm kim bahâr oldukça bezm-ârâ-yı mülk
Görmeye âyine-i şab' uñ havâdişden ğubâr (93)

Aşağıdaki beyitte olduğu gibi bazan bu söz kalıbı beytin dizelerinin başında iki kez tekrarlanır:

Var ümîdüm tâ medâr-ı 'adldür 'âlem-penâh
Var ümîdüm tâ livâ-yı fethdür kişver-sitân (98)

"Ümîdüm var kim" sözü şu kasidelerde kullanılmıştır: XVIII. kas. 44. by., XIX. kas. 34. by., XXII. kas. 30. by., XXX. kas. 25. by., XXXVI. kas. 33. by.

"Ümîd var ki" sözü de şu kasidelerde geçmektedir: I. kas. 90 ve 91. by., II. kas. 33. by., XVI. kas. 34. by., XXIX. kas. 23. by., XXXIII. kas. 40. by.

"Umdüğüm oldur ki" (III. kas. 32. by.) ve "budur ümmîd" (IV. kas. 31. by.) sözleri de iki kasidede kullanılmıştır.

¹*Fuzulî, Türkçe Divan*, (Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur), Ankara 1958. Beyitlerde geçen sayfa numaraları ve kasidelere ilişkin verilen numaralar bu esere aittir.

Fuzulî, bu söz kalıplarını, Farsça kasidelerinde ümîd hest, ümîd hest, ümîd hest ümîd, ümîd hest ümîdem, ümîd dârem, ümîd dârem ümîd, ümîd vârem biçimlerinde kullanır.

"ümîd hest hest" sözü şu kasidelerde geçmektedir: 3. kas. 49. by., 6. kas. 23 ve 24. by., 7. kas. 25. by., 8. kas. 33. by., 11. kas. 46. by., 14. kas. 39. by., 20. kas. 37 ve 38. by., 24. kas. 67. by., 32. kas. 78. by., 33. kas. 76. by., 34. kas. 56. by., 37. kas. 31. by., 41. kas. 40 ve 41. by., 45. kas. 34. by. Bir örnek²:

امید هست که تا هست گرد ش گردون
امید هست که تا هست کنبد گردان (178)

"ümîd hest hest ümîd" ve "ümîdem hest hest ümîdem" sözleri şu kasidelerde geçmektedir: 12. kas. 25. by., 15. kas. 24. by., 17. kas. 23. by., 19. kas. 20. by., 35. kas. 50. by., 39. kas. 22. by., 43. kas. 34. by., 44. kas. 34. by., 46. kas. 36. by. Bir örnek:

هست امید که تا خادم دوران فلک
مجلس آرای شب و شمع فروز سحر است (226)

"ümîd dârem ümîd dârem" , "dârem ümîd ümîd dârem" ve "ümîd vârem ümîd vârem" sözlerinin geçtiği kasideler: 2. kas. 54. by., 22. kas. 32. by., 25. kas. 49. by., 26. kas. 43. by., 37. kas. 55. by.

Fuzulî'nin gerek Türkçe gerek Farsça kasidelerinde geçen, birbirinin çevirisi durumundaki bu çok sayıdaki örnek, onun bu söyleyiş kalıbını bir tesadüfe bağlı olarak kullanmadığını açıkça göstermektedir.

Fuzulî'nin çok sık olarak kullandığı bu söz kalıbının benzerini kendinden önceki şairlerden Ahmed Paşa ve Necatî, çağdaşı şairlerden de Bakî ve Hayalî bir iki kez kullanmışlardır. Bunlar yaygın olmadığı gibi, bu kullanışların Fuzulî ile bire bir eşitlikte olduğu da

² Hasibe Mazıoğlu, *Fuzulî, Farsça Divan*, Ankara 1962. Beyitlerde geçen sayfa numaraları ve kasidelere ilişkin verilen numaralar bu esere aittir.

söylenemez. Ahmed Paşa "umaram" (8. kas. 12. by.) ve "var ümîdüm" (15. kas. 17. by.) ; Necatî "ümîddür" (Kâşîde-i Na't-i Resûl 50. by.), "umaram" (14. kas. 36. by.) ve "umarın" (20. kas. 54. by.); Bakî "ümîd o kim" (9. kas. 23. by.); Hayalî "umaram" (8. kas. 31. by.) olarak kullanmışlardır.³ Yine XVI. yüzyıl şairlerinden olan Taşlıcalı Yahya Bey ve Nev'î'de bu kullanışa rastlanmamaktadır.

Fuzulî'den sonra, XVII. yüzyıl şairlerinden Nabî'de benzeri bir kullanım olarak iki kasidede "ümîdi...budur" ve "ümîddür" biçimi vardır. Divan şiirinin kaside üstadı Nef'î'de ise, Fuzulî'nin kullandığı söyleyiş kalıbının değil aynısı, benzeri bile yoktur.

Bu küçük derlemeden çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

1. Fuzulî'nin kasideleri *du'â* bölümlerine giriş sözleri açısından başka şairlere göre farklı özellikler taşımaktadır.

2. Fuzulî'nin Türkçe kasidelerinin *du'â* bölümlerinde kullandığı söz kalıpları açısından Farsça kasideleri arasında bir benzerlik ve ortaklık bulunmaktadır. Bunlar çeviribilim yönünden bakılırsa hemen hemen birbirinin aynısıdır.

3. Fuzulî'nin kendi çağından önce gelen, çağdaşı olan ve ondan sonraki çağlarda yaşayan birkaç şairde bu söz kalıplarının benzerine bir iki kez rastlanmakta, buna karşılık çağdaşı birkaç şairde bu söyleyiş kalıbı hiç karşımıza çıkmamaktadır.

4. Divan şiirinin kaside üstadı Nef'î, bu söyleyiş kalıplarının hiç birini kullanmamıştır. Onun kendine özgü kullanım biçimleri ve kalıpları vardır.

5. Fuzulî'nin kasidelerinin *du'â* bölümlerindeki söyleyiş kalıplarının bu küçük karşılaştırılmasıyla ulaşılan sonuçlar, *Divan*'ının

³ Yukarıdaki şairlerin kasidelerine ilişkin olarak verilmiş numaralar şu eserlere aittir: Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul 1966; Ali Nihad Tarlan, *Necatî Beg Divanı*, İstanbul 1963; Ali Nihad Tarlan, *Hayalî Bey Divanı*, İstanbul 1945; Sabahattin Küçük, *Bakî Divanı*, Ankara 1994.

muḳaṭṭa'ât bölümünde yer alan bir kıt'asının aşağıda açıklandığı gibi *nesib* bölümü eksik bir kasidesinin medhiye ve *du'â* bölümü olduğunu gösteren güçlü kanıtlarını vermektedir.

Bunlara ek olarak ayrıca, çok sınırlı bir açıdan yapılan bu küçük değerlendirme, türlü edebiyat kitaplarında kasidelerin *du'â* bölümleri için söylenen yuvarlak sözlerin, bu konudaki gerçeğin ya bir yönünü yansıttığını ya da eksik olarak yansıttığını göstermektedir. Bu nedenle divan şiiri nazım biçimlerini ve türlerini tarihsel gelişme içerisinde ele alıp biçim ve içerik, söz ve anlam, söyleyiş ve anlatım açılarından yapısal bir bütün olarak değerlendirecek inceleme ve araştırmalara gerek vardır.⁴

Fuzulî Divan'nda Muḳaṭṭa'ât bölümünde kıt'a adı altında yer alan eksik kaside *Divan*'ın 490-492. sayfaları arasındadır ve 16 beyittir:

1. Ey vücûd-ı kâmilüñ âyîne-dâr-ı feyz-i Hâk
Âstânuñ kıble-i hâcât-ı erbâb-ı yakîn
2. Ey kemâl-i re'fetüñ ser-mâye-i emn ü emân
V'ey cemâl-i şevketüñ pîrâye-i dünyâ vü dîn
3. Hüsni re'yüñ âf-tâb-ı 'âlem ü şıdk u şafâ
Hâk-i pâyuñ menşe'-i cem' iyyet-i rüy-ı zemîn
4. Gelmemiş bir sen kimi pâkîze-ṭînet 'âleme
Tâ binâ-yı 'âlem itmiş naḳş-bend-i mâ' ü ṭîn
5. Mesned-i Nüşirevân'dur buḳ'a-i Dârü's-selâm
Sensen istihkâk ile Nüşirevân'a câ-nişîn

⁴ Bu türlü inceleme ve araştırmalara güzel bir başlangıç olarak şu eser gösterilebilir: Mustafa İsen, *Acıyı Bal Eylemek, Türk Edebiyatında Mersiye*, Ankara 1993. Buna ek olarak, na't türünü içerik açısından inceleyen şu eser de anımsanabilir: Emine Yeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993.

6. Cismdür ma' nide Burc-ı Evliyâ sen rûh-ı pāk
Bir nigîndür hıttâ-i Bağdâd sen nakş-ı nigîn
7. Serverâ yüz şükr kim feyz-i kemâl-i re'fetüñ
Evliyâ Burcı'nı kılmış reşk-i firdevs-i berîn
8. Hâşş u 'âm olmuş nevâl-i ni' metüñden behremend
Âferîn ey şeh-r-yâr-ı mülk-perver âferîn
9. Men ki bir kemter du' â-güyem nazar şalduñ maña
Çoymaduñ hâk-i mezelletde қalam zâr u hâzîn
10. Zâyi' iken қadrümi bildürdüñ ehl-i ' âleme
Tire iken eyledüñ hâk-i vücûdum ' anberîn
11. Ebr-i luţfuñ kıldı hâr-ı huşkümi gül-berg-i ter
Feyz-i cüduñ kıldı eşk-i h~ârumı dürr-i semîn
12. Ni' metüñ şükri maña farz itdi ızhâr-ı şenâ
Şefkatüñ tavkı meni kıldı gulâm-ı kemterîn
13. Ğam degül ehl-i Ğarağ eylerse menden men' -i hayr
Ğam degül ehl-i Ğased bağlarsa men miskine kîn
14. Rûzgâr ile menüm maқşüdümü hâşıl қılup
Ol ki men' eyler olur bed-h~âh-ı Rabbü'l-' âlemîn
15. Hiç şek yoğ kim yeter maқşüda қalmaz nâ-ümîd
Hırmen-i elţafuñ etrâfında olan hüşe-çîn
16. *Var ümîdüm* mihr ü mâh itdükçe devrân olasan
Kâm-yâb u kâm-rân u kâm-bağş u kâm-bîn

Divan'da kıt'a adı altında yer alan bu beyitlerin konusu *medh*dir. Ancak *memdüh* belli değildir. Bu beyitler belki, Fuzulî'nin bir devlet büyüğüne sunmayı düşünerek yazdığı, ancak bilmediğimiz bir nedenle sunamadığı bir kasidenin *medhiye* ve *du'â* bölümüdür. Adı bilinmeyen *memdüh*a beyitlerde sık sık hitap edilmekte, türlü ünlemlerle ona seslenilmektedir. Ayrıca Fuzulî, o kimseden gördüğü destek ve yardıma teşekkür de etmektedir. Bu özellikler bir övgü

kasidesinin temel ögesini oluşturmaktadır. Buna ek olarak, bu beyitlerin bir kaside parçası olduğunu gösteren çok güçlü bir kanıt da 16. beytin *du'ā* beyti olmasıdır. Fuzulî'nin kasidelerinin *du'ā* bölümlerinde en yaygın olarak kullandığı "var ümîdüm" kalıp sözüyle bu beyitte de karşılaşırız. Bu 16. beyit, Fuzulî'nin kasidelerinin *du'ā* bölümlerine özgü bu üslup özelliğini taşımaktadır. Nitekim benzer *du'ā* sözlerini XXXIX. kasidesinin (114-115) 28.beytinde de görmekteyiz:

Var ümîdüm handa olsañ devlet ü iķbāl ile
Ola baħtuñ *kām-yāb u kām-rān u kām-kār* (115)

Yine Bağdat'ta Beylerbeyilik yapmış Ca'fer Beğ için yazdığı bir kasidesinin (97-98) *du'ā* bölümü de aynı söyleyiş kalıplarını içermektedir:

Ol zamāndan kim meni ahlākuñ itmiş mu' tekid
Haķ bilür virdüm *du'ā*-yı devletüñdür her zamān

Var ümîdüm tā medār-ı 'adldür 'ālem-penāh
Var ümîdüm tā livā-yı fetħdür kişver-sitān

Olasañ iķbāl ü 'izz ü rif' at ü iclāl ile
Kām-gīr ü kām-yāb u kām-kār u kām-rān (98)

Fuzulî, yukarıdaki kaside parçasının 5., 6., ve 7. beyitlerinde Bağdat şehrinin özellikleri ile övdüğü kişi arasında ilişkiler kurmuştur. Bu durum da, bu kasidenin *memdūh*unun Bağdat'a gelen ya da Bağdat'ta görev yapan bir Safevî ya da Osmanlı yüksek devlet görevlisi olabileceğini akla getirmektedir. 8. beyitte Fuzulî "şehr-yār-ı mülk-perver" hitabını kullandığına göre Bağdat'a gelen bir padişah da olabilir. Fuzulî, başta Kanunî Sultan Süleyman'a sunduğu *Bağdat Kasidesi* olmak üzere, Bağdat valileri ve beylerbeylerine sunduğu kasidelerde, daima Bağdat'ın övgüsünde tasvirlerle de yer vermiştir. Bu veri de, *Divan*'da kıt'a adı altında geçen beyitlerin bir kaside parçası olabileceği gerçeğini güçlendirmektedir.

Fuzulî'nin yine *-î*n kafiyesinde, Kanunî Sultan Süleyman'a

sunduğu 40 beyitlik *mülemma*' bir kasidesi (41-45) daha vardır. Ayrıca aynı kafiyede, *Leylâ vü Mecnûn*'da 19 beyitlik bir tevhid kasidesi⁵ daha vardır ki, yukarıdaki 16 beyitlik kaside parçasının 1, 8 ve 6. beyti benzer mazmunları içermektedir.

*

Fuzulî Divan'ndaki bu yanlışlığın bir benzerine *Nailî Divan*'nda rastlıyoruz. *Nailî Divan*'nda Gâzeliyyât bölümü içerisinde yer almış 5 beyitlik sözde bir gazel⁶ de, Nailî'nin Şeyhülislam Yahya Efendi için yazdığı "üzre" redifli 56 beyitlik kasidesinin⁷ *teğazzül* bölümüdür. Bu sözde gazelin, makta' beyti sanılan beyit de kasidenin *tâc* beytidir. Bu beyitle Nailî, aynı zamanda kasidenin *du'â* bölümüne geçtiğini yani *dua etmeye* başladığını bildirmektedir. Nitekim bu beyitten sonra gelen 3 beyitte *Nailî*, Şeyhülislam Yahya Efendi için *dua etmektedir*. Bu beyit şudur:

*Söz erdi Nâ'ilî pâyâna min-ba' d eylesün taqđim*⁸
Du'â-yı devletün taqđim taṭvîl-i kelâm üzre

Bu beyitte geçen "söz pâyâna erdi" ifadesi, yukarıda yazının başında en yaygınları verildiği gibi, şairlerin, kasidelerde *du'â* bölümüne başlarken kullandıkları, divan şiirinin ortak söz kalıplarından biridir. Bu durum, bu 5 beytin bağımsız bir gazel olmadığını gösterdiği gibi, kasidelerde beyitler arası anlam akışının gazellere göre daha farklı olduğunu da göstermektedir. Çünkü şairler, gazellerinin makta' beyitlerinde "söz pâyâna erdi" , "ey Nailî du'âya başla" gibi bir ifade kullanmazlar. Ayrıca divan şiirinde "sözün pâyâna ermesi" için epeyce bir beytin söylenmesi gerekir ki bu kasidelerde olur. Yoksa divan şairleri için, 4 beyit söyledikten sonra "söz pâyâna erdi" demek, onların "ṭab'"ına yakışacak bir durum

⁵ Necmettin Halil Onan, *Fuzulî, Leylâ ile Mecnun*, Ankara 1956, s. 13-15.

⁶ Haluk İpekten, *Nâ'ilî-i Kadîm Divânı*, İstanbul 1970, s. 448-449.

⁷ a.g.e., s. 128-132.

⁸ Bu beyit söz konusu kasidenin 53. beytidir ve bu beyitte *taqđim* kelimesi karşılığında *hâme* bulunmaktadır. Her halde doğrusu da bu olacaktır.

değildir. Kaldı ki Nailî, başka kasidelerinde de "söz pâyâna erdi" kalıp sözünü kullanmıştır. Örneğin Sadrazam Kara Mustafa Paşa için yazdığı 34 beyitlik kasidesinde ⁹ *du'â* bölümüne şöyle başlıyor:

Erdi söz pâyâna şimdi hâtırâ ey Nâ'îlî
Mazhar-ı feyz-i kabûl olan du'âlardur gelen

Bu veriler, başka bir deyişle kasidelerin *du'â* bölümlerine özgü bu kalıp sözler, söz konusu 5 beytin bağımsız bir gazel olmadığını açıkça gösterdiği gibi, asıl kasidenin aşağıdaki beyti de, söz konusu beyitlerin kasidenin *teğazzül* bölümü olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi şairler, kaside içerisinde bir gazel söyleyecekleri zaman *teğazzülün* matla'ından önce bir beyitle bu niyetlerini belirtirler. O beyit şudur:

Bu *şi'r-i dil-güşâda* ol 'arûs-ı dil-keşûn hâme
Kemâl-i vaşf-ı hüsnin gösterür ihâm-ı tām üzre

Beyitte geçen "*şi'r-i dil-güşâ*" sözünden anlaşıldığı gibi, şair kasidenin önceki değil, bundan sonraki beyitlerini kastetmektedir.

Bu iki ilginç örnek, divan şiirinde pek çok konuda kullanılan kalıp sözlerin ne gibi sorunları çözüme kavuşturduğunu ya da ne gibi yanlışların düzeltilmesinde etken olduğunu açıkça göstermektedir. Bu nedenle divan "tahlil"leri hazırlanırken bugüne kadar yapılanlara ek olarak, şairin ve genel olarak divan şiirinin kalıp sözlerinin, ortak, benzer ve eş biçimlerinin tespit edilmesinin yararlı olacağı kanısındayım.

---

⁹ a.g.e., s. 74.